

Rinnakkaistalenneversio

Julkaistu *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1/2018

Ville Okkonen ja Ville Laamanen

Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus Mäntsälän kapinan jälkeen

Suomen poliittisen historian peruskertomukseen kuuluvan kansallisen eheytymisprosessin alku on tavallisesti ajoitettu viimeistään heinäkuun 1933 eduskuntavaaleihin, toisinaan jo Mäntsälän kapinan kukistumiseen helmikuussa 1932. Kapinan seurauksista käydyn laajan eduskuntakeskustelun analyysi kuitenkin osoittaa, että vaikka poliittinen väkivalta oli torjuttu, sovun löytäminen oli hitaampaa ja vaikeampaa kuin aiemmassa tutkimuksessa on esitetty. Lisäksi eduskunnassa tehtiin syksyllä 1933 ja keväällä 1934 useita eri lakialoitteita tai muita hallitusta velvoittavaksi aiottuja esityksiä, joissa SDP:n legitimizeetti kyseenalaistettiin. Kokoomuksen ja Isänmaallisen Kansanliikkeen aloitteet tunnetaan kohtalaisen hyvin, mutta Maalaisliiton esitykset on toistaiseksi ohitettu kansallisen eheytyksen narratiivissa. Tarkastelemme artikkelissamme, kuinka eduskuntakeskustelu ja SDP:n laillisuuden haastaneet esitykset selittävät näkemyksiä ja erimielisyyksiä suomalaisen kansalaisyhteiskunnan perustaa määrittävästä kolmesta käsitteestä: kansalaisuudesta, politiikasta ja laillisuudesta.

ASIASANAT: kansallinen identiteetti, laillisuus, Maalaisliitto, Mäntsälän kapina, oikeistopuolueet, sosialismi

Vuoden 1918 haavat tuntuivat kipeinä 1920- ja 1930-lukujen taitteen suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa. Sisäpoliittinen kuohunta ja erityisesti oikeistolainen aktivismi, joka tavoitteli valkoisen Suomen ihanteiden lujittamista ja lopulta koko poliittisen työväenliikkeen kieltämistä, huipentuivat helmikuussa 1932 Mäntsälän kapinaan, mutta jatkuivat myös Lapuan liikkeen hajottamisen jälkeen. Kesän 1933 eduskuntavaaleissa (1.–3.7.) Kokoomuksen¹ ja Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) niin kutsuttu isänmaallinen rintama yritti toteuttaa sen, mikä loka-marraskuun 1918 jälkeen jäi kesken, kun vahvaan valtionpäämieheen perustuvaa poliittista

¹ Toisin kuin suomen kielen lautakunta on suositellut, puolueiden nimet kirjoitetaan tässä artikkelissa isolla alkukirjaimella sekä viitattaessa niiden viralliseen nimeen että käyttönimeen. Tällöin vältetään se, että esim. Maalaisliitto kirjoitettaisiin aina isolla mutta kokoomus aina pienellä alkukirjaimella.

järjestelmää tuli tasapainoittamaan stählbergiläinen kompromissi. Oikeiston näkökulmasta poliittista keskustaa hallitsivat liian sovinnolliset voimat, jotka olivat vesittäneet valkoisten voittoon perustuvan isänmaallisuusnarratiivin ja toimivat Sosialidemokraattisen puolueen (SDP) kanssa niin kutsutussa laillisuusrintamassa.²

Alkuvuodesta 1934 eduskunta palasi hallituksen kertomuksen ja perustuslakivaliokunnan mietinnön pohjalta arvioimaan Mäntsälän kapinan merkitystä ja oikeistoradikalismia. Perustuslakivaliokunnassa SDP, Kansallinen Edistyspuolue, Maalaisliitto ja Ruotsalainen Kansanpuolue arvioivat, ettei kapinaa ollut tutkittu tarpeeksi eikä äärioikeistolaiseen kiihotukseen puututtu riittävästi. Isänmaallisen rintaman johtohahmot Edvin Linkomies (kok.) ja Bruno Sundström (ikl, myöh. Salmiala) jättivät mietintöön vastalauseen, jonka mukaan valiokunta oli politisoinut puhtaan juridiikan ja laiminlyönyt asiallisen harkinnan.³

Tässä artikkelissa käsittelemme erityisesti oikeistoradikalismin institutionalisoitumista kansanedustuslaitoksen puitteisiin ja menettelytapoihin. Vaikka talven 1934 laaja eduskuntakeskustelu avaa syvällisen ja moniäänisen näköalan suomalaisen yhteiskunnan tuolloin kiistanalaisiin peruskysymyksiin, se on toistaiseksi saanut niukasti huomiota tutkimuksessa. Olemme erottaneet eduskuntakeskustelusta sisällöt, jotka liittyvät kolmeen kansalaisyhteiskunnan perustaa määrittävään teemaan: kansalaisuuteen, politiikan olemukseen ja laillisuuteen. Analysoimme erityisesti sitä, kuinka kansanedustajat ymmärsivät, rajasivat ja rakensivat näitä käsitteitä puheenvuoroissaan. Koska keskusteluissa nousi laillisuuteen liittyvänä erityisteemana vahvasti esille kysymys SDP:n legitimitetistä, tarkastelemme lisäksi, kuinka tätä kysymystä on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa.

Havaintomme on, että Maalaisliiton aktiivisuus ja aloitteellisuus Suomen suurimman puolueen laillisen aseman kyseenalaistamisessa on toistaiseksi käytännössä ohitettu. Siksi kommentoimme myös aiemman tutkimuksen välittämää historiakuvaa 1930-luvun kansallisesta eheytymisestä. Suhteutamme havaintomme erityisesti siihen, kuinka eheytymiselle keskeisenä pidetyn keskustavasemmistolaisen yhteistyön alkuvaiheita on käsitelty ja kuinka koko prosessi on usein nähty ikään kuin liikkeenä kohti lopputulosta.

² Näin kutsutusta isänmaallisuusrintamasta (Kokoomus & IKL) ja laillisuusrintamasta (SDP, Maalaisliitto, RKP, Edistyspuolue & Suomen pienviljelijäin puolue) ks. esim. Timo Soikkanen, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. WSOY 1984, 20, 49.

³ VP 1933 asiakirjat IV, Perustuslakivaliokunnan mietintö N:o 7 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1932 antaman kertomuksen johdosta.

Eduskunnassa ei talvella 1934 käsitelty Mäntsälän tapahtumista sinänsä. Levottomuuksien ja niiden välittömien vastatoimien tärkeimmät tapahtumakulut tunnettiin tuoreeltaan hyvin. Aikalaisten suurimmat erimielisyydet koskivat kapinan perusluonnetta ja merkitystä. Äärimmillään vastakkain olivat oikeiston näkemys jalosta, spontaanista isänmaallisesta aktivismista sekä vasemmiston näkemys rikollisesta, suunnitelmallisesta vallankumouksellisuudesta. Vaikka näitä ja muita 1930-luvun taitteen ja alun sisäpoliittista kuohuntaa selittäviä aatteita, arvoja, ihanteita ja tilannekuvia – tai laajemmin mentaliteetteja – on käsitelty tutkimuksessa jo runsaasti, menneisyyden moniäänisyyttä huomioivaa ja arvioivaa kriittistä tarkastelua tarvitaan edelleen.⁴ Mäntsälän kapinan jälkeisten mentaliteettien tutkiminen nimenomaan valtiopäivillä käydyin keskustelun kautta on mielekästä, koska eduskunta on kansakunnan näkyvin institutionaalinen keskusteluareena, ja täysistuntokeskustelut suurista linjakysymyksistä peilaavat poliittisen päätöksenteon motiiveja ja merkityksiä.⁵

Kansalaisuus

Isänmaallisen rintaman näkökulmasta Suomi oli vuonna 1918 pelastettu punaiselta hirmuvallalta. Siksi 1920-luvun maltillista politiikkaa ja vasemmiston aktiivista yhteiskunnallista toimintaa pidettiin vahingollisena kehityksenä, joka IKL:n Sundströmin sanoin oli huipentunut valtiovallan ”käsittämättömään helläkäisyyteen” ja ymmärrykseen ”marxilaisuutta” kohtaan.⁶ Samalla hallitukset olivat syyllistyneet ”aktiivisinta isänmaallista suomalaista kansaa” ymmärtämättömään politiikkaan ja antaneet SDP:n harjoittaa ”kokonaisuutta repivää ja isänmaallista mieltä hävittävää myrkyntämykseen”. Näistä lähtökohdista IKL argumentoi, että ”liikehtiminen, joka johti Mäntsälän tapauksiin” oli katkeroituneen kansan spontaani reaktio.⁷

⁴ Ks. esim. Onni Rantala, *Konservatismi ja sen kannattajat*. Tammi 1960; Lauri Hyvämäki, *Sinistä ja mustaa. Tutkielma Suomen oikeistoradikalismista*. Otava 1971; Toivo Nygård, *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. Studia Historica Jyväskylän 25. Jyväskylän yliopisto 1982; Juha Siltala, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava 1985; Vesa Vares, *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933)*. Turun yliopisto 1991; Martti Ahti, *Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932*. Otava 1990; Matti Klinge, *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Siltala 2012; Aarni Virtanen, *”Toimikaa, älkää odottako”*. Vihtori Kosolan puheiden muutokset 1929–1936. Jyväskylän yliopisto 2015; Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY 2016. Mentaliteeteista ja mentaliteettihistoriasta yleisesti ks. Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002, erityisesti 73–111.

⁵ Jaakko Nousiainen, *Suomen poliittinen järjestelmä*. WSOY 1998, 154; Kyösti Pekonen, *Puhe eduskunnassa*. Vastapaino 2011, 91–106.

⁶ VP 1934 pöytäkirjat I, B. Sundström (ikl), 184. Myöhemmissä viittauksissa vuoden 1934 valtiopäiväasiakirjoihin ei enää mainita pöytäkirjaa silloin, kun aineisto on pöytäkirjasta I.

⁷ VP 1934, B. Sundström (ikl), 184.

Oikeistoradikaalit halusivat Lapuan liikkeen voimalla purkaa tasavaltalaisen hallitusmuodon, lakkauttaa poliittisen työväenliikkeen ja rajata äänioikeutta kytkemällä se veronmaksukykyyn.⁸ Kesällä 1930 äärioikeiston aktivistit painostivat, sieppasivat, pahoinpitelivät ja jopa surmasivat epäisänmaallisina pitämiään kansalaisia. Samaan aikaan valtiiovallan nimissä oli vangittu kokonainen eduskuntaryhmä, lakkautettu sanomalehtiä ja suljettu työväentaloja.⁹ Syksyn 1930 eduskuntavaaleissa, joissa keskusvaalilautakunnat karsivat vasemmiston ehdokaslistoja ja vaaliluetteloita, muodostui kahden kolmanneksen enemmistö niin kutsuttujen kommunistilakien säätämiseksi.¹⁰ Tasavallan suojelulailla, valtiopäiväjärjestyksen muuttamisella (molemmat äänin 132–66) ja vaalilain tiukennuksilla (äänin 132–65) väljennettiin keskeisiä oikeusperiaatteita ja annettiin hallitukselle valtaoikeudet rajata perustuslaissa säädettyjä kansalaisvapauksia asetusteitse.¹¹

Kommunistilakien kannattajien tilannekuva ei ollut alkujaan yhtenäinen.¹² Edistyspuolueen T. M. Kivimäki piti vaalioikeuteen kajoamista ongelmallisena, koska keskusvaalilautakunnat saivat julistaa kansalaisia vaalikelvottomaksi ilman kuulemista. Lakeja kohtaan tunnetuista epäilyksistä kertoi myös Kivimäen huomio, että ”vanhoista koetelluista oikeusperiaatteista luopuminen” tuottaisi mahdollisesti ”enemmän vahinkoa kuin edes tilapäistä hyötyä”. Muutamia viikkoja ennen kommunistilakien varsinaista hyväksymistä Kivimäki luonnehti niitä ”erehdykseksi, joka oli tarpeellista tehdä”.¹³

Oikeistorintama määritteli isänmaallisuuden vapaussodan lopputuloksen pohjalta, ja siksi sosialistinen identiteetti, arvot tai poliittiset toimintamuodot eivät voineet sisältyä täysivaltaiseen kansalaisuuteen. Talven 1934 eduskuntakeskustelussa pappi, kansanedustaja Pekka Tapaninen (IKL) samastui ”Mäntsälän miesten” tavoitteeseen hävittää marxilaisuus ja soimasi poliittisen

⁸ Ahti 1990, 132; Mikko Uola, Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Vesa Vares, Mikko Uola & Mikko Majander, *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita 2006, 210.

⁹ VP 1930 pöytäkirjat, T.M. Kivimäki (ed.), 993; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 163.

¹⁰ Hannu Soikkanen, *Kobti kansanvaltaa. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. 1, 1899–1937*. SDP:n puoluetoimikunta 1975, 523; Erkki Tuomioja, K. H. *Wiiik. Puoluesihtööri ja oppositiososialisti 2*. Tammi 1982, 118.

¹¹ SDP:n puheenjohtaja Väinö Tanner tulkitsi, että mikäli lakeja vastaan äänestäminen yllyttäisi oikeistokaappaukseen, se tapahtuisi muutoinkin. Pelko kaappauksesta ei Tannerin mukaan saanut vaikuttaa äänestykseen. Ks. Väinö Tanner, *Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvuilta*. Tammi 1966, 127; H. Soikkanen 1975, 524; Tuomioja 1982, 118.

¹² Lauri Karvonen, I stormens öga. Svenska folkpartiet, språkstriden och Lapporörelsen. Teoksessa *Svenska folkpartiet genom 100 år. 1906–2006*. Schildts 2006, 145–150; Tauno Saarela, *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. SKS 2008, 765; Jenni Karimäki, *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheyttämisen politiikka 1919–1939*. Turun yliopiston julkaisuja C 415. Turun yliopisto 2016, 216.

¹³ T. M. Kivimäen puhe Turussa 1.9.1930. Kansallisarkisto (KA), T. M. Kivimäen arkisto, kotelo 3.

järjestelmän kyvyttömyyttä kunnioittaa valkoisen armeijan vuonna 1918 saavuttamaa voittoa. Äärivalkoisten tavoittelema ”voimakas ja yksimielinen valtakunta” ei voinut toteutua kokonaan ennen kuin sisäiset viholliset oli suljettu pois. Samalla nimenomaan IKL järjestäisi ”työmiehen ja yleensä vähäväkisen kansanosan aseman”.¹⁴ Työväestön tasavertaista yhteiskunnallista toimijuutta ei kuitenkaan tunnustettu. Päämääränä oli estää sen organisoituminen taistelevaksi luokaksi, ja siksi ristiriitojen ja kompromissien tilalle tarjottiin isännän elkein yhtenäisyyttä ja järjestystä.¹⁵

Vihollisen osoittaminen ja olemassaolo toimivat kansalaisihanteen tarpeellisenä vastapoolina ja vastakkainasettelun perusteena. Tässä asetelmassa todellinen voima ei ollut ratkaisevaa; riitti, että vihollinen oli tunnistettu ja että sen uhkaan voitiin vedota. Etsivän Keskuspoliisin johtaja Esko Rieki oli kesällä 1930 arvioinut julkisesti, että Suomessa toimineiden kommunistien toiminta oli ”kokonaan lamassa” viimeaikaisten pidätysten jälkeen.¹⁶ Aatteelliselle äärivalkoiselle oikeistolle kommunismi oli silti hyödyllinen ja tarpeellinen vastustaja. Kun valtaosa todellisista ja aktiivisista vallankumouksellisista oli rajan takana tai vankeudessa ja jäljelle jäänyt radikaalivasemmisto keskittyi lähinnä uhmakkaaseen lehtikirjoitteluun ja syytöksiin porvarillisen Suomen fasistisuudesta¹⁷, tilalle voitiin asettaa ihanteellinen kuva vihollisesta, joka murensi lain henkeä katalasti sen kirjaimen suojissa.

Vuoden 1933 eduskuntavaalien ja kunnallisvaalien tulokset osoittavat, että IKL:n suuret puheet kansanliikkeestä olivat yliampuvia. Virhearviot johtuivat todennäköisesti siitä, että kommunistilakien säätäminen kolme vuotta aiemmin nähtiin nimenomaan Lapuan liikkeen ansioksi laajemminkin kuin IKL:n piirissä. IKL:n ytimessä oli myös runsaasti ylioppilaita, nuoria virkamiehiä ja suojeluskuntalaisia¹⁸, joiden itseymmärrykseen sopi rooli kansan tarpeiden tuntijana ja auktoriteettina. Todellinen dialogi erityisesti sosialismin ”harhaan johtamaksi” ymmärretyyn työväenliikkeen kanssa oli heille vieraampaa. Mäntsälän kapinallisten itsevarmuudesta kertoo jo oikeuskäsittelyissä esitetty¹⁹ ja Vilho Annalan eduskunnassa toistama väite, jonka mukaan Kokoomuksesta SDP:hen siirtyneen kansanedustaja Mikko Erichin puhe oli provosoivasti herättänyt ”isänmaalliset mielet kaikkialla”. Annala hahmotti aktivismin kansan

¹⁴ VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 387–388.

¹⁵ Miika Siironen, *Mustan lipun alla. Elias Simojoen elämä ja utopia*. Atena 2017, 178–179.

¹⁶ *Uusi Suomi* 25.7.1930. Myös myöhemmässä tutkimuksessa on katsottu, että kotimaisen kommunismin uhka oikeistoradikalismien taustalla oli vähäinen. Ks. esim. Siltala 1985, 499; Matti Lackman, ”Ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisi 1918–1944. Teoksessa Matti Simola (toim.) *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY 2009, 223–224.

¹⁷ Saarela 2008, 768–779.

¹⁸ Klinge 2012, 221.

¹⁹ Göran Stjernschantz, *Ernst von Born. Den siste hövdingen*. Söderström 1984, 199.

oikeustajuna, isänmaanrakkautena ja ”isiltä perityn yhteiskuntajärjestyksen” puolustamisena. Väkivaltaisuudet olivat ikään kuin looginen reaktio, kun ”kansan sielussa asuva pelko ja katkeruus” kehittyivät vihaksi. Annalan mukaan perustuslakivaliokunta sivuutti kapinan todelliset vastuulliset, sosialidemokraatit ja sisäministeri Ernst von Bornin (ruots.): ”Näin syntyivät Mäntsälän tapahtumat, ei suinkaan Lapuan liikkeen suunnitelmana, vaan korkeimpien poliisiviranomaisten, lähinnä sisäasiainministerin [...] ja sosialidemokraattien yhteistoiminnan tuloksena.”²⁰

Itsevarmuutta lisäsi sekin, että vuosina 1933–1934 elettiin yleiseurooppalaisen oikeistobuumin aallonharjalla. Kokoomusta hallitsi jyrkkä oikeistosuuntaus marraskuusta 1932 toukokuuhun 1934, ja vuoden 1933 eduskuntavaaleihin se osallistui vaaliliitossa IKL:n kanssa.²¹

Edistyspuolueen vasemmistosiipeen kuulunut A. K. Cajander paheksui vuonna 1933 julkaistussa *Kansamme suuri kysymys* -kirjassaan sitä, että ”kokoomuspuolue, toivoen n. s. isänmaallisesta kansanliikkeestä saavansa voimakkaan tuen, on suureksi osaksi sulautunut mainittuun liikkeeseen”. Cajander varoitti, että Saksassa tällainen opportunisti ja Hitlerin tukeminen oli jo koitunut Saksalaiskansallisen kansanpuolueen (*Deutschnationale Volkspartei*, DNVP) kohtaloksi.²² Lopulta radikaali oikeisto erehtyikin kuvitellessaan, että suomalaisten huomattava enemmistö, joka kyllä vastusti vallankumouksellista kommunismia, kannattaisi puoluetta joka näytti kiirehtivän kohti fasismia. Talven 1934 eduskuntakeskustelussa Suomen pienviljelijäin puolueen Yrjö Kesti huomautti, etteivät perustuslakivaliokunnan vastalauseen kirjoittajat ymmärtäneet kansan tuntemusten kirjoa vaikka he siihen koko ajan viittasivat: ”Ja jos niin pienellä kansantuntemuksella voi ajatella ryhtyä vallankumousta suunnittelemaan, niin menee plöröksi koko homma.”²³

Vaikka laillisuusrintaman ei-sosialistiset puolueet olivat äänestäneet kommunistilakien puolesta, niiden piirissä katsottiin, että yhteiskunnalliset erimielisyydet kuuluivat kansanvallan perusolemukseen. Vuoden 1934 keskustelussa esimerkiksi Edistyspuolueen Bruno Sarlin ymmärsi näkemyseroja ”valtiollis-yhteiskunnallisessa katsomuksessa” ja ”taloudellisen elämän alalla”. Kansanvallan vastaiseksi koko laillisuusrintama luokitteli valmiuden kumota hallitusmuoto väkivaltaisesti tai toimia muuten oikeusjärjestyksen kieltämällä tavalla. Kommunistilakien

²⁰ VP 1934, V. Annala (ikl), 195–197.

²¹ Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Edita 2007, 172, 200.

²² A. K. Cajander, *Kansamme suuri kysymys*. Kansallisen Edistyspuolueen puoluettoimikunta 1933, 41.

²³ VP 1934, Y. Kesti (pienvilj.), 254–256.

jälkeisen ajan suurimpana uhkatekijänä pidettiin nimenomaan ”äärimmäisen aktiivista” oikeistoa, joka edistyspuolueen piirissä luokiteltiin selvästi fasistiseksi. Eksklusiiivisen ”monopolisänmaallisuuden” hyökkäys vasemmistoa vastaan oli torjuttava, koska seuraava kohde olisi ”koko vapaamielinen keskustaporvaristo”.²⁴ IKL:n itseymmärrystä ja esiintymistä kaitselmuksen johdattamana ”uuden isänmaallisen evankeliumin” julistajana tällainen kritiikki ei kuitenkaan horjuttanut. Edustaja Veikko Wainio vastasi laillisuusrintamalle mahtipontisesti: ”Yhtenäinen, yksimielinen kansa, siinä on meidän lopullinen päämäärämme, siinä on meidän kapinamme, siinä on meidän vallankumouksemme, siinä on vihdoinkin meidän diktatuurimmekin.”²⁵ Radikaali oikeisto puhui kansasta ikään kuin varsinaisista yhteiskunnallisista kiistakysymyksistä etäännytettyinä ihmisjoukkona, vaikka sen hyveet määriteltiin yksipuolisesti ja kiistanalaisten yhteiskunnallisten arvojen perusteella. Ihanteellinen kansakunta ei ollut sellainen poliittisesti tiedostavien ja aktiivisten kansalaisten kokonaisuus, johon väistämättä kuului erimielisyyksiä.

Maailmansotien välisen kauden hallitus- ja eduskuntapolitiikassa näkyi kamppailu vastakkaisista tavoista käsittää kansalaisuus.²⁶ Isänmaalliselle rintamalle kansalaisuus oli valkoista, ja vapaussodan katsottiin antavan oikeuden puhua koko kansan puolesta. IKL:n järjestäytyminen puolueeksi ja nousu parlamenttiin merkitsi kuitenkin valkoisen kansalaisuuskäsityksen problematisoitumista ja avointa politisoitumista. Kiistely Mäntsälän tapahtumien merkityksestä osoitti erityisesti sen, ettei suomalaisuus ollut maailmansotien välisellä kaudella vain valkoista tai punaista.

Politiikka

Vuoden 1906 eduskuntauudistus oli laajentanut täysi-ikäisen väestön vaalioikeuden kattavuuden säätyvaltiopäivien noin kahdeksasta prosentista lähes kymmenkertaiseksi. Samalla poliittiset voimasuhteet olivat vasemmistolaistuneet ja valtiopäiväedustajien sosiaalinen kirjo kasvanut huomattavasti. Eduskuntauudistusta edeltänyttä poliittista järjestelmää ja yhteiskuntajärjestystä puolustaneet voimat pelkäsivät erityisesti ”puolisivistyneen” väen valtiollista vaikutusta. SDP:n vaikutusvalta sai sääty-yhteiskunnassa toimineet porvarit epäilemään eduskuntavaltaisuutta ja

²⁴ VP 1934, B. Sarlin (ed.), 287–292.

²⁵ VP 1934, V. Wainion (ikl), 342–344.

²⁶ Pauli Kettunen, Kansallinen toimijuus suomalaisessa politiikassa. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.) *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto 2012, 85.

määräenemmistöparlamentarismia, joihin säätypuolueet varautuivat sisällyttämällä valtiopäiväjärjestykseen eduskunnan lainsäädäntövaltaa oleellisesti rajoittavia pidäkkeitä.²⁷ Sisällissodan ja hallitusmuototaistelun jälkeen konservatiivien epäluulo parlamentarismia kohtaan näkyi erityisesti tasavallan presidentin aseman vahvistamisessa eduskuntaan nähden.

Myös 1920- ja 1930-lukujen isänmaallinen rintama koki itsensä eliittijoukoksi, joka kykeni määrittämään ja tulkitsemaan koko kansan parasta toisin kuin hajaannusta symboloivat ja edistävät luokkapuolueet. Tässä mielessä puheet muistuttivat sääty-yhteiskunnan ajan yläluokkaisia käsityksiä poliittisen tahdon toteutumisesta. Kun valtiopäiväjärjestys oli hyväksytty vuonna 1906, maamarsalkka eli valtiopäivien puheenjohtaja Viktor Magnus von Born ilmaisi pettymyksensä siitä, että kansan ja isänmaan intressiä ”välittömästi” edustaneet valtiosäädty oli syrjäytetty eduskuntaudistuksen sosiaalipoliittisissa virtauksissa, ”joiden pyörteisiin jotkut kansankerrokset ovat kietoutuneet.” Von Bornin seuraaja, kreivi Gustaf Philip Creutz kommentoi epäileväisesti uutta valtiopäiväjärjestystä, sillä ritaristo ja aatelisto olivat aina syrjäyttäneet etunsa isänmaan edessä.²⁸

Seuraavan sukupolven kansanedustaja Ernst von Born, edellisen poika ja Mäntsälän kapinan aikainen sisäministeri, oli puolestaan otollinen kohde äärioikeiston salaliittoväitteille. IKL:n tarinassa von Born oli järjestänyt kansanedustaja Erichin Mäntsälään syötiksi, koska tämä ”vastakäänntyneenä marxilaisena toimi monia muita ärsyttävämmin”. Vilho Annala piti tätä salaliittona ja pyrkimyksenä leimata valtiovastaiseksi ryhmiä, jotka halusivat luoda ”voimakkaan Suomen kansan”. Annala syytti laillisuusrintamaa lyhytnäköisyydestä ja kysyi, olivatko poliitikot ”niin puoluemielen sokaisemia, etteivät he pysty näkemään, miten marxilainen vasemmisto johtaa tällä hetkellä puolueita laillisuuden varjolla palvelemaan omia tarkoituksiaan, joiden päämääränä on sosialistinen Neuvosto-Suomi”.²⁹

1920-luvulla eduskunnan voimasuhteissa alkoi korostua SDP:n ja RKP:n yhteistyö, mikä vahvisti oikeistopiirien epäilyä demokratian perusidean toimivuudesta.³⁰ Historiantutkija Jaakko Forsman kirjoitti *Valvoja–Ajassa* vuonna 1931, että poliittinen valta oli hiljalleen siirtynyt ”kansan alimpia

²⁷ Nygård 1982, 3; Siltala 1985, 41; Antero Jyränki, Kansanedustuslaitos ja valtiosääntö 1906–2005. Teoksessa Antero Jyränki & Jaakko Nousiainen, *Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita 2006, 14–23; Uola 2006, 175–177.

²⁸ *Suomen Wirallinen Lehti* 19.9.1906, 21.9.1906.

²⁹ VP 1934, V. Annala (ikl), 195–199.

³⁰ Vares 2007, 12; Saarela 2008, 358; Siltala 1985, 34–37.

kerroksia edustaville puolueille”, joilla ”ei ollut minkäänlaista käsitystä kokonaisuuden edusta”.³¹ Vasemmistossakin nähtiin työväenliikkeen vaikutusvallan kasvaneen, mutta argumentti oli aivan toisenlainen. SDP:n K. H. Wiikin mukaan Lapuan liike voitiin nähdä vastareaktiona tähän, ja koska liike ”palveli porvariston yhteistä parasta”, sen ”siivotonta esiintymistä” siedettiin.³²

IKL:n tulkinnassa itsenäisyyden aikainen puoluelaitos oli siis sivuuttanut kansankokonaisuuden edun. Perustuslakivaliokunnan mietintöä kritisoivassa puheenvuorossaan K. R. Kares kannusti porvariedustajia luopumaan ”puoluekirouksesta”.³³ Kun vasemmistoliberaali Urho Toivola (ed.) kritisoi IKL:n väitteitä, Kares huusi väliin: ”Ei puoluevalta ole kansanvalta!”³⁴ Kareksen mielestä ”pienet kutistuneet puoluesielut” ajoivat vain omia etujaan, vaikka kansallisesti kestävätkin ratkaisut edellyttivät jalomielistä kokonaisuuden huomioimista: ”Oi isänmaa raukka, jonka julkinen elämä on puoluevallan kiroissa ja kykenemätön ohjaamaan suurta voimaa rauhallisia uomia myöten kulkemaan marxilaisuuden hävittämiseksi.”³⁵

Myös Paavo Virkkusen johtamassa Kokoomuksessa katsottiin keväällä 1934, että vasemmiston edustaman puolue mielen ja ”poliittisen kiihkoisuuden” yläpuolella vallitsi esimerkillinen ”objektiivisuus ja oikeamielisyys”.³⁶ Edwin Linkomiehen mukaan perustuslakivaliokunta käsittelee Mäntsälän ”tapahtumia” kiihkeästi ja vaieten liikkeen myönteisistä puolista. Linkomies asettui tukemaan Sundströmin väitettä sosialidemokratian laittomuudesta siteeraamalla Wiikin puhetta vuodelta 1917, jossa tämä vastusti maanpuolustuslaitosta.³⁷

Vuoden 1918 punakapinan muisto tai siihen palautuva kauna eivät toki olleet maltillisen porvariston kaikkien edustajien motiivina, mutta ne ohjasivat käytännön politiikkaa samaan suuntaan kuin parlamentaarinen nollasummapeli. Jokainen vasemmiston eduskuntapaikka oli sekä punainen tahra että menetetty ääni. Valkoisessa maailmankatsomuksessa vuoden 1918 perisynti oli tahrinut vasemmistolaisuuden pysyvästi. Pisimmälle tällaisen ajattelun vei IKL, jonka mukaan kansainvälinen vasemmistoaate oli lähtökohtaisesti maanpetöksellinen ja siten isänmaallisuuden vastakohta. Tästä näkökulmasta keskiryhmien mahdollinen yhteistyöhalukkuus

³¹ Jaakko Forsman, Suomalainen kansanvalta. *Valvoja-Aika* 3/1931, 180–187.

³² VP 1934, K. H. Wiik (sd.), 212.

³³ VP 1934, K. R. Kares (ikl), 411–416.

³⁴ VP 1934, U. Toivola (ed.), 365–366.

³⁵ VP 1934, K. R. Kares (ikl), 248–250.

³⁶ VP 1934, P. Virkkunen (kok.), 231–237.

³⁷ VP 1934, E. Linkomies (kok.), 217–219.

SDP:n kanssa näytti vaaralliselta opportunisteilta.³⁸ Bruno Sundströmin puheenvuorossa yhteistyö oli esimerkki marxilaisuuden myrkyntämisestä, joka oli saanut myös ”ruotsalaiset, edistysmieliset ja maalaisliiton” yhteen rintamaan isänmaallisuutta vastaan.³⁹ SDP:n Wiik ja Yrjö Räisänen puolustautuivat muistuttamalla, että sosialidemokraatit olivat hallitusvastuussa Ruotsissa ja Tanskassa.⁴⁰

Perustuslakivaliokunnan mietinnön vastustajille eduskuntavalta edusti rämettyneisyyttä, jota isänmaallisesti inspiroituneet kansalaiset olivat oikeutetusti nousseet puhdistamaan. Samalla muiden puolueiden yhteistyötä vapaussodassa jo nujerretun mutta kansalaisyhteiskunnassa ja parlamentissa silti tukevasti edustetun vasemmiston kanssa pidettiin kansakuntaa rikkovana ja siksi vaarallisena. Laillisuusrintama puolestaan piti Mäntsälän kapinaa laittomana painostuksena ja kansanvallan vastaisena vakavana kumouksellisenä toimintana. Syvemmällä tasolla kysymys oli perusteellisesta erosta suhtautumisessa kompromisseihin ja koko poliittisen järjestelmän arvoon ja merkitykseen.

Laillisuus

Kommunistilakien säätämisen jälkeen isänmaallinen rintama tuomitsi vasemmistolaisuuden entistäkin jyrkemmin. Koska isänmaallisuus samastettiin ei-sosialistiseen yksimielisyyteen, ”marxilaisuutta” tuli vastustaa ”sekä kommunismina että sosialidemokratiana.”⁴¹ Vuosina 1933–34 siirryttiin konkreettisiin toimiin, kun SDP:n legitimitetti haastettiin ainakin kuudessa lakialoitteessa, välikysymyksessä tai muussa hallitusta velvoittavaksi tarkoitettussa esityksessä. Näistä viisi tehtiin heinäkuun 1933 eduskuntavaalien jälkeisenä aikana. Esityksistä kaksi, ”kansanliikkeen hengessä” eli IKL-vaikutteisesti ennen vaaleja tehty Kokoomuksen välikysymys 21.4.1933 SDP:n ”lainvastaisille periaatteille rakentuvan toiminnan ehkäisemisestä” sekä IKL:n vaalien jälkeinen lakialoite 14.9.1933 (V. Annala ym.) yhdistyslain 4 §:n muuttamisesta tunnetaan hyvin, ja niitä on käsitelty aiemmassa tutkimuksessa.⁴² ”Isänmaallisten” kolmas ja samalla suorasukaisin esitys tuli perustuslakivaliokunnan mietinnön käsittelyn yhteydessä talvella 1934

³⁸ Ks. myös Miika Siironen, *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Vastapaino 2012, 172.

³⁹ VP 1934, B. Sundström (ikl), 185.

⁴⁰ VP 1934, K. H. Wiik (sd.), 212–219; VP 1934, Y. Räisänen (sd.), 219–228.

⁴¹ VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 387–388.

⁴² Ks. esim. Mikko Uola, *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944*. Otava 1982, 181–183; Vares 2007, 166–167.

Vilho Annalta. Hän vaati, että mietintöön lisättäisiin hallitukselle velvoite hajottaa SDP ja kieltää sen lehdet.⁴³ Myös Kokoomus teki vielä maaliskuussa esityksen (P. Pennanen), jossa SDP:n asemaan puututtaisiin yhdistyslakia muuttamalla.⁴⁴

Edellä mainittuja esityksiä voidaan pitää muistutuksina tuon ajan kärjistyneistä sisäpoliittisista oloista. Erityisen huomion arvoisia ovat sen sijaan Maalaisliiton kaksi aloitetta, yhdistyslain 4 §:n muutosesitys 2.9.1933 (J. Annala ym.)⁴⁵ sekä seuraavana talvena esitetty samansisältöinen päätöslauselma 13.2.1934 (K. A. Lohi)⁴⁶. Näitä ei ole analysoitu aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa. Maalaisliiton esitykset sekä niihin liittyneet valiokunta- ja täysistuntoäänestykset ovat merkittäviä jo siksi, että ne ovat konkreettinen esimerkki niin kutsuttujen isänmaallisuus- ja laillisuusrintamien rajan häilyvyydestä. Vaikka Maalaisliiton esityksissä poliittisten yhdistysten legitimeettiin puuttuminen rajattiin nimenomaan epäisänmaalliseksi ja vaaralliseksi argumentoituihin ulkomaisiin riippuvuussuhteisiin, IKL ja Kokoomus äänestivät niiden puolesta lakivaliokunnassa ja eduskunnan täysistunnossa.⁴⁷ Edwin Linkomies arvioi myöhemmissä muistelmissaan, että Maalaisliiton aloite, ”jonka hyväksyminen olisi tosiasiallisesti tietänyt sosiaalidemokraattisen puolueen lakkauttamista”, oli osoitus IKL:n ja Kokoomuksen linjaa vastaavasta suhtautumisesta sosialidemokraatteihin.⁴⁸ Kun Maalaisliiton eduskuntaryhmän enemmistö vielä tässä vaiheessa asetti kyseenalaiseksi maan suurimman eduskuntapuolueen legitimeetin, on punnittava uudelleen suomalaisen sisäpolitiikan erästä peruskertomusta. Vakiintuneen tulkinnan mukaan kansalaisyhteiskunnan kriisi laukesi ja sisäpoliittinen kahtiajako vaihtui cheytymiseen joko pian Mäntsälän kapinan epäonnistumisen tai

⁴³ Ks. VP 1934, puhemies K. Kallio (ml.), 446.

⁴⁴ VP 1934, P. Pennanen (kok.), 720.

⁴⁵ Lakialoitteen allekirjoittajia oli 35, kun Maalaisliiton koko eduskuntaryhmässä oli 53 jäsentä. IKL:n 12 päivää myöhemmin esitetty aloite on hieman Maalaisliiton aloitetta laveammin kirjoitettu ja sen perusteluissa mainitaan erikseen SDP, mutta olennainen sisältö on molemmissa sama, ulkomaisten riippuvuussuhteiden kieltäminen yhdistyksiltä joiden tarkoituksena on vaikuttaa valtiollisiin asioihin. Ulkomaisilla riippuvuussuhteilla tarkoitettiin SDP:n jäsenyyttä Sosialistisessa työväen internationaalissa.

⁴⁶ VP 1934, K. A. Lohi (ml.), 334–341; ks. myös VP 1934, puhemies K. Kallio (ml.), 446. Puhemies Kallio ei ottanut Lohen esitystä eikä edellä mainittua V. Annalan esitystä käsittelyyn, koska niiden sisältö oli käytännössä sama kuin vielä lakivaliokunnan käsittelyssä olleissa V. Annalan ja J. Annalan aloitteissa syyskuulta 1933.

⁴⁷ Lakivaliokunnassa IKL:n (V. Annala) ehdotus, jota Kokoomus kannatti, hävisi hallituksen esitykselle äänin 13–2 (20.2.1934) ja 15–2 (22.2.1934). Maalaisliiton (J. Annala) ehdotus, jota IKL ja Kokoomus kannattivat, hävisi hallituksen esitykselle äänin 9–8 (22.2.1934). Ks. lakivaliokunnan pöytäkirjat 1934. Täysistunnossa 13.3.1934 äänestettiin J. Annalan ja E. Tuomivaaran (ikl) vastaesityksistä, joista J. Annalan esitys hyväksyttiin äänin 104–44. Lopullisessa äänestyksessä suuren valiokunnan ehdotus voitti äänin 113–70 J. Annalan ehdotuksen, jota IKL ja Kokoomus nyt tukivat. Ks. VP 1934, 722. Lakivaliokunnan mietintöön liitetyt SDP:n legitimeetin kyseenalaistavat vastalauseet ja niihin liittynyt väittely on mainittu Mauno Jääskeläisen kirjoittamassa *Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938* -teoksessa (*Suomen kansanedustuslaitoksen historia* -sarjan 7. osa, Eduskunnan historiakomitea 1973, 259), mutta kysymykseen ei syvennyt eikä siihen ole palattu myöhemmässä tutkimuskirjallisuudessa.

⁴⁸ Edwin Linkomies, *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44*. Otava 1970, 18.

viimeistään heinäkuun 1933 eduskuntavaalien jälkeen, kun Kokoomus ja IKL kärsivät vaalitappion ja todelliset edellytykset äärivalkoisen politiikan edistämiseksi hävisivät.⁴⁹

Maalaisliiton vuosien 1933–34 yhdistyslakiesitykset on ohitettu suomalaisen poliittisen historian yleisnarratiivissa, jossa Maalaisliiton ja SDP:n suhdetta on lähestytty ennen kaikkea ikään kuin liikkeenä kohti lopputulemaa, analysoimalla punamultayhteistyöhön johtanutta kehitystä.⁵⁰ Vielä maaliskuun 1934 täysistunnossa Maalaisliiton oikeistosiiven johtohahmoihin⁵¹ kuuluneet Jussi Annala ja Veikko Heiskanen kuitenkin puhuivat ”sosialidemokraattisesta ja kommunistisesta internationaalesta”, joka edusti ”vääriä kansainvälistä kuonaa” ja voisi velvoittaa SDP:n ”jopa vallankumoukselliseen toimintaan saakka”.⁵² Puheenvuorot edustivat linjaa, jota Maalaisliiton eduskuntaryhmässä oli päätetty noudattaa viimeistään helmikuun alkupuolella: ”taistelua vasemmistoa vastaan” tuli pitää yllä eikä ulospäin saisi näyttää siltä, että puolue myötäilisi sosialisteja, mutta samaan aikaan oli mahdollisimman selvästi erottauduttava IKL:stä, jossa erityisesti V. Annalan linjaa pidettiin vaarallisena. K. A. Lohi luonnehti eduskuntaryhmän kokouksessa tilannetta seuraavasti: ”V. Annalan ponsi mielivallan tiellä. Vastoin Sundströmiä. [...] Ei mennä diktatuuriin sentään. Lapuan alkuliike oli oikea, mennyt keinottelijain käsiin.”⁵³ Käytännössä nimenomaan suhtautuminen SDP:hen vastasi silti isänmaallisen rintaman tuolloista linjaa, ja lopulta Maalaisliiton muotoilut kelpasivat myös Kokoomukselle, joka päätyi omassa esityksessään yhdistelemään molempien Annaloiden edellisen syksyn lakialoitteiden sisällön.⁵⁴ Täysistuntoäänestyksessä 13.3. sekä IKL että Kokoomus tukivat Maalaisliiton esitystä yhdistyslain 4 §:n muuttamisesta, mistä syystä on hämmästyttävää, ettei asiaan ole syvennytty aiemmassa tutkimuksessa. On toki mahdollista, että yhtenäisen linjan muodostumista ei ole täysin hahmotettu, koska maalaisliittolaisissa lakipykälämuotoiluissa kansainvälisistä yhteyksistä ja riippuvuussuhteista puhutaan yleisellä tasolla eikä SDP:tä mainita erikseen. Annalan, Heiskanen ja

⁴⁹ Ks. erityisesti Juhani Mylly, *Maalaisliitto–Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939*. Kirjayhtymä 1989, 358–372. Maalaisliiton ja SDP:n suhteita vuodesta 1933 alkaen käsittelevässä ”Normalisoinnista punamultayhteistyöhön” -alaluvussa todetaan, että puolueiden yhteistyön edellytykset pysyivät vaikeana vielä 1933 vaalitappion jälkeen, mutta talonpojan ja työläisen yhteisrintama oli silti ”itsepäisesti esillä” (s. 358). Maalaisliiton aloitteet yhdistyslain muuttamisesta ohitetaan kokonaan. Kansakunnan eheytyksen tulkinnoista ks. myös Siironen 2012, 17–18; Martti Häikiö, *Suomen leijona. Svinhufrud itsenäisyysmiehenä*. Docendo 2017, 530–533; Karimäki 2016, 243.

⁵⁰ Ks. esim. Mylly 1989, 358–359; T. Soikkanen 1984, 56–57; Karimäki 2016, 24–29, 260.

⁵¹ Mylly 1989, 247, 327, 375.

⁵² VP 1934, J. Annala (ml.), 672; VP 1934, V. Heiskanen (ml.), 687.

⁵³ Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirja 8.2. ja 12.2.1934. Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA).

⁵⁴ Esimerkiksi Linkomies lausui pitävänsä SDP:n riippuvuussuhdetta työväen internationaaliin ”valtakunnallisena vaarana, joka on poistettava”. Ks. VP 1934, E. Linkomies (kok.), 685. Kokoomuksen esitys ks. VP 1934, P. Pennanen (kok.), 720. Linkomies ja Pennanen muistuttivat yhdistyslain 4 §:ää koskeneiden Maalaisliiton, Kokoomuksen ja IKL:n esitysten yhtäläisyyksistä vielä neljä vuotta myöhemmin, kun eduskunta käsittelee jälleen yhdistyslain muuttamista, tällä kertaa Bruno Salmialan ja Hilja Rüipisen (ikl) aloitteesta jota Kokoomus tuki. ”Kokoomuspuolueen taholla ollaan edelleen samalla kannalla kuin vuonna 1934”, Linkomies linjasi 22.3.1938. Ks. VP 1938 pöytäkirjat I, E. Linkomies (kok.), 278–280 ja P. Pennanen (kok.), 333–334.

Lohen täysistuntopuheenvuoroista käy silti selvästi ilmi, että yhdistyslakiesitysten tosiasiallinen kohde oli Sosialidemokraattinen puolue.

Maalaisliiton laajemmasta epäluulosta sosialismia kohtaan kertoi myös puolueen vaikutusvaltaiseen ytimeen jo ennen kansanedustajuuttaan nousseen Urho Kekkosen näkemys SDP:n päämäärien ja tarkoitusperien epädemokraattisuudesta. Suurta huomiota herättäneessä *Demokratian itsepuolustus* -kirjassaan (1934) Kekkosen argumentoi, että sosialidemokraatit olivat käytännön politiikassaan ”demokraattisen ajatustavan varmimpia kannattajia ja valtiollisten oikeuksien esitaistelijoita” sekä Suomessa että ulkomailla. Viime kädessä hän kuitenkin uskoi liikkeen edelleen tavoittelevan fasismiin rinnastettavaa proletariaatin diktatuuria: ”Demokratialla ja sosiaalidemokratialla ei ole mitään periaatteellista yhteyttä, sillä sosiaalidemokratiahan päämäärässään hylkää demokratian.”⁵⁵ Muutaman vuoden kuluttua Kekkosen mieli tunnetusti muuttui, mutta tuolloin vuoden 1918 kapinahistoria painoi liikaa: ”*vestigia terrent*. Vielä 16 vuoden takaa.”⁵⁶

Argumentit sosialidemokratian ja kommunismin kytköksistä ja yhteisestä perustasta olivat toki yhteisiä ei-sosialistisille puolueille, ja niitä oli esitetty tavan takaa. Kokoomuksessa aihe oli esillä erityisesti *Uudessa Suomessa* sekä jo syksyn 1930 eduskuntavaalien alla julkaistussa *Sosiaalidemokratiasta, laillisuudesta ja kansanvallasta y. m.* -pamfletissa.⁵⁷ Kokoomuksen huhtikuun 1933 välikysymys oli kuitenkin myöhempiin esityksiin nähden sikäli erityinen, että SDP:n ”pääoppien” rikollisuutta perusteltiin juridisesti, Hämeenlinnan raastuvanoikeuden päätöksellä.⁵⁸ SDP vastasi hyökkäämällä ja esitti oman näkemyksensä IKL:n laittomuudesta Lapuan liikkeen

⁵⁵ Urho Kekkonen, *Demokratian itsepuolustus*. WSOY 1934, 51–53. Kekkonen esitti samankaltaisen rinnastuksen myös Maalaisliiton puoluekokouksessa 28.4.1934, jossa hän katsoi sekä sosialistien että IKL:n tavoittelevan viime kädessä yksipuoluevaltaa. Samassa kokouksessa *Ilkan* päätoimittaja Artturi Leinonen viittaisi sosialidemokraattisten puolueiden kieltämiseen Venäjällä, Italiassa ja Saksassa ja perusteli ”socialimiuskon” heikkoutta aatteen ei-kansallisella luonteella. Ks. Maalaisliiton puoluekokouspöytäkirjat 1934. KMA. Aiemmin helmikuussa Kekkonen oli puhunut Maalaisliiton eduskuntaryhmälle ja linjannut, ettei kommunisteja pitänyt sietää eikä päästää voimistumaan, ja sosialistit oli ”pakotettava kansalliseen toimintaan, luopumaan kansainvälisyydestä”. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 22.2.1934. KMA.

⁵⁶ Kekkonen 1934, 54. Kursivointi alkuperäistekstin mukainen, latinankielisen ilmaisun suomennos ”jäljet peloittavat” on annettu alaviitteessä. Ks. myös Ari Uino, *Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936)*. Kirjayhtymä 1985, 327–340; Timo J. Tuikka, ”*Kekkosen konstit*”. *Urho Kekkosen historia- ja politiikkaikäskäytökset teoriasta käytäntöön 1933–1981*. Jyväskylä Studies in Humanities 70. Jyväskylän yliopisto 2007, 72. Tuikka luonnehtii Kekkosen demokratiamallia ”aggressiiviseksi”. Kekkosen asennetta sosialismia kohtaan on selitetty myös radikaalioikeiston vastareaktion ennaltaehkäisemisenä. Ks. Juhani Suomi, *Urho Kekkonen 1936–1944. Myrjymies*. Otava 1986, 24.

⁵⁷ *Sosiaalidemokratiasta, laillisuudesta ja kansanvallasta y. m.* 1930; Vares 2007, 166.

⁵⁸ VP 1932 pöytäkirjat III, Kokoomuksen välikysymys 21.4.1933, 2771–2773.

toiminnan jatkajana, mutta rajasi välikysymyksen Mäntsälän kapinaan syyllistyneiden poliitikkojen toiminnan kieltämiseen.⁵⁹

Pääministeri Kivimäki perusteli, miksi hallitus ei yhtynyt isänmaallisen rintaman arvosteluun perustuslakivaliokunnan mietinnöstä. Kivimäen mukaan mikään porvarillinen puolue ei voinut ideologisesti hyväksyä SDP:n ”ohjelmaa ja oppia”, koska ne eivät olleet yhteiskunnallisesti rakentavia. Hän kuitenkin vakuutti ennen kaikkea Kokoomukselle ja IKL:lle, että hallitus oli kesällä 1933 pyytänyt Vaasan hovioikeuden entiseltä presidentiltä ja kahdelta oikeustieteen professorilta lausuntoa siitä, onko SDP:tä ”pidettävä yhtymänä, jonka toiminta on vastoin lakia tai hyviä tapoja”. Asiantuntijoiden vastaus oli ollut kielteinen, ja Kivimäki varoittikin IKL:ää ja Kokoomusta politisoimasta kysymystä: ”Eiköhän ole parasta sopia siitä [...] että poliittisessa taistelussa käytetään yksinomaan poliittisia keinoja.”⁶⁰

Oikeistorintaman toimet ja vastakkainasettelun jatkuminen kertovat siitä, että kesällä 1919 muodostuneen poliittisen järjestelmän säilyminen oli epävarmaa vielä Mäntsälän tapahtumien jälkeen. Vaikka äärioikeistoa pidettiin Maalaisliitossa kansanvallan suurimpana uhkatekijänä, vielä keväällä 1934 sekä IKL ja Kokoomus että Maalaisliitto haastoivat tahoillaan julkisesti ja käytännössä yhtäläisin perustein Suomen suurimman eduskuntapuolueen laillisen aseman. Samalla koko työväenliikkeen itsenäinen olemassaolo sekä vasemmistolaisen, valkoisesta isänmaallisuudesta poikkeavan kansalaisuuden oikeutus kyseenalaistettiin.

Mäntsälän kapinan jälkipyykki leimasi vahvasti myös puheenvuoroja, joissa laillisuutta arvioitiin laajemmin kuin kysymyksenä SDP:n tai IKL:n toiminnan edellytyksistä. IKL:n käsitys oikeusjärjestyksen viallisuudesta tuli esille K. R. Kareksen luonnehtiessa Ernst von Bornin sisäministerinä edustamaa laillisuutta sydämettömäksi pykäläoppineisuudeksi: ”Eläköön pykälä vaikka maailma hajoaisi. Ei ole kysymys enää oikeudesta sellaisenaan, vaan puhtaasta pykälästä.” Tästä näkökulmasta Mäntsälän levottomuudet olivat vain seuraus vallitsevan oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen heikkoudesta, jonka isänmaallinen rintama aikoi korjata poistamalla ”laillinen ja lain pakottama rikkinäisyys” valtiollisesta ja julkisesta elämästä.⁶¹ Kareksen puoluetoveri Veikko Wainio viittasi puolestaan Vilho Annalan tavoin käsitykseen, että Mäntsälän kapinasta seurannut Lapuan liikkeen lakkauttaminen olisi ollut lain varjolla toteutettu salaliitto:

⁵⁹ VP 1932 pöytäkirjat III, SDP:n välikysymys 21.4.1933, 2796–2797.

⁶⁰ VP 1934, T. M. Kivimäki (ed.), 371. Vastaavan Edistyspuolueen linjan mukaisen argumentin oli esittänyt myös puolueen puheenjohtajaksi vuonna 1933 noussut A. K. Cajander *Kansamme suuri kysymys* -kirjassaan. Ks. Cajander 1933, 58–60.

⁶¹ VP 1934, K. R. Kares (ikl), 411–416.

”Te [von Born] olette itse myöntänyt kertoneenne tohtori Erichille, että häntä voi Mäntsälässä uhata vaara, mutta ette pitäneet sopivana pyytää häntä luopumaan aikeestaan, koska ette lain mukaan voinut estää häntä lähtemästä”. Vaikka laki von Bornin vapauttaisikin, ”valveutunut omatunto ei sitä taida tehdä”, Wainio muotoili.⁶²

IKL:n puheenvuoroissa kansa, jonka tuntemuksia Lapuan liike väitetysti edusti, oli ”Suomen laillisinta ja lakiarakastavinta kansaa, jonka veriin jo äidin maidossa oli juurrutettu kunnioitus esivaltaa ja maan lakeja kohtaan”.⁶³ Näistä lähtökohdista IKL ei hyväksynyt perustuslakivaliokunnan näkemystä Mäntsälän tapahtumien tuomittavuudesta eikä suunnitelmallisuudesta. Pekka Tapanisen mukaan ”isänmaallinen mieli” oli maaliskuussa 1932 spontaanisti herännyt torjumaan ”kommunistista rienausta, jota hallituksen ja eduskunnan silmien edessä oli tässä maassa harjoitettu”.⁶⁴ Bruno Sundström puolestaan moitti toimenpiteitä Lapuan liikkeen torjumiseksi hävyttömiksi, koska SDP sai samaan aikaan vapaasti herjata vapaussotureita ja suojeluskuntia.⁶⁵ Tapanisen sanoin IKL vastusti ”niitä ryssien ostamia edustajia, jotka täällä eduskunnassa ja sen valiokunnassa olivat valmistamassa ja laatimassa Suomelle lakeja.” Kun laillisuusrintamassa arvosteltiin oikeistoradikaalien ”monopoli-isänmaallisuutta” ja valmiutta asettaa politiikan hyveeksi ”eräänlainen korkein vanhurskaustahto”⁶⁶, Tapanisen mielestä ei tällöin ymmärretty, ”kuinka isänmaallinen liike marxilaisuutta vastustaessaan juuri vaati maahan lujaa, järkähtämätöntä yhteiskuntajärjestystä”.⁶⁷

Kyseenalainen eheytymisnarratiivi

Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan jyrkkä vastakkainasettelu jatkui sekä helmi–maaliskuun 1932 Mäntsälän kapinan että syksyn 1933 eduskuntavaalien jälkeen. Mäntsälän jälkipyykissä keväällä 1934 isänmaallisen rintaman hyökkäyksen julkilausuttu kohde oli marxilaisuus ja sen ymmärtäjät. Kun kotimainen kommunismi oli 1930-luvun alkuun mennessä nujerretty, syntyi tilaa entistä laajemmalle vasemmistolaisen toiminnan rajoittamiselle ja jopa kriminalisoimiselle. Nimenomaan kysymys SDP:n legitimitetistä sai aikaan sen, että Maalaisliitto asemoitui isänmaallisen rintaman ja laillisuusrintaman väliin ja käytännössä yhtyi IKL:n ja Kokoomuksen perusteluihin siitä, ettei

⁶² VP 1934, V. Wainio (ikl), 342–344.

⁶³ VP 1934, K. R. Kares (ikl), 248–250.

⁶⁴ VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 388.

⁶⁵ VP 1934, B. Sundström (ikl), 188–194.

⁶⁶ VP 1934, B. Sarlin (ed.), 289–292.

⁶⁷ VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 388.

sosialismin kansainvälinen luonne sopinut yhteen oikeamielisen suomalaisen kansalaisuuden kanssa. Tässä asetelmassa poliittista vasemmistoa pidettiin sekä vuoden 1918 tahraamana että kansakunnan lujutta edelleen uhkaavana voimana huolimatta siitä, että se vakuutti olevansa sitoutunut kansanvaltaiseen järjestelmään.

Vuoden 1933 eduskuntavaalitappion jälkeisessä tilanteessa laillisuusrintaman eheys määritteli äärivalkoisen politiikan edellytyksiä. ”Marxilaisuuden” vastustamisessa, ”puoluevallan” tuomitsemisessa ja SDP:n laillisuuden kyseenalaistamisessa näkyi yhä Lapuan liikkeen henki. Vaikka isänmaallisen rintaman puheenvuoroissa ei juurikaan viitattu Italian, Itävallan tai Saksan kehitykseen, autoritaarisuuden yleiseurooppalainen lujittuminen rohkaisi oikeiston jyrkän linjan edustajien mentaliteetteja yli puoluerajojen. Samalla Maalaisliitossa vahvistui käsitys siitä, että vain luja ja riittävän omaleimainen kansallinen politiikka turvaisi vakautta ja järjestystä. Tällaiseen linjaan ei vielä sopinut skandinaavisempi malli työmiehen ja talonpojan yhteistyöstä. Vaikka eduskunnan voimasuhteet estivät SDP:n asemaan puuttuneiden esitysten läpimenon, uhka vähemmistöhallituksen kaatumisesta ja uusista vaaleista vei sosialidemokraatit puolustusasemiin ja muistuttamaan siitä, että vuoden 1918 tapahtumista oli kärsitty rangaistus ja enemmänkin.

Tutkimuskirjallisuudessa kansallisen eheytymisprosessin tarkastelu on tavallisesti aloitettu viimeistään heinäkuun 1933 vaaleista, ja toisinaan konsensuskehityksen alku on kytketty jo Mäntsälän kapinan kukistumiseen ja radikaalin äärivalkoisen aktivismin kauden päätökseen. Havaintomme kuitenkin osoittavat, että viittaaminen kansallisen eheytyksen alkamiseen ylimalkaisesti vuonna 1933 tai edes vuonna 1934 voi olla harhaanjohtavaa. Vielä keväällä 1934 kolme eduskuntaryhmää oli valmiina puuttumaan suomalaisen demokratian perusteisiin. Erityisesti Maalaisliiton aktiivisuus SDP:n legitimitetin ja kansanvaltaisuuden kyseenalaistamiseksi tilanteessa, jossa Kokoomus oli vielä IKL:n liittolainen, osoittaa että parlamentti ei vielä tuolloin ollut valmis sovintoon sen enempää vuodesta 1918 kuin vuodesta 1932, vaikka poliittinen väkivalta oli torjuttu.

Koska historian kehitys näyttäytyy helposti vääjäämättömänä tapahtumavirtana kohti lopputulosta, on tärkeää, että yleisestikin jaettu ja tulkintoja esimerkiksi suomalaisen politiikan eheytyksestä ja punamultayhteistyöstä tarkastellaan kriittisesti. Näin tutkimuskuvaan tulee aikalaismentaleettien ja näköalojen tarjoamaa moniäänistä suhteellisuudentajua ja kestävyttä. Kansallista eheytymistä on tähänastisessa historiankirjoituksessa tarkasteltu jossain määrin deterministisesti. Osittain tämä johtuu tahattomasta nojaamisesta vakiintuneeseen

tutkimuskuvaan, mutta samalla narratiivin kestävyyttä on edistänyt se, että eri osapuolten kaukonäköisyyttä ja sovinnollisuutta korostavat tulkinnat ovat 1930-luvun lopun ja sotavuosien tapahtumien takia sopineet kaikille.

1930-luvun alku oli monella tavalla kriittinen vaihe itsenäisen Suomen yhteiskunnallisessa historiassa. Tähänastinen tutkimus on sivuuttanut kevään 1934, jolloin oikeistoradikalismi ei enää johtanut ulkoparlamentaarisiiin levottomuuksiin, mutta institutionalisoitui eduskunnan lainsäädäntövallan puitteissa toteutuneeksi kamppailuksi. Konsensushakuisempi politiikka, joka näytti toteutuvan muissa Pohjoismaissa, oli tuolloin vielä lähinnä hypoteettis-futuristinen mahdollisuus. Todelliset edellytykset punamultayhteistyölle syntyivät vuoden 1936 eduskuntavaalien tuloksessa ja konkretisoituivat seuraavana vuonna Cajanderin hallituksessa.

Kiitämme Kari Immosta, Marja Jalavaa, Jenni Karimäkeä, Kimmo Rentolaa, Timo Soikkasta ja Vesa Varesta sekä kahta anonymia vertaisarvioijaa heidän asiantuntevista kommentistaan.

VTT Ville Okkonen ja VTT Ville Laamanen ovat poliittisen historian tutkijoita Turun yliopistossa. Sähköpostit: vpokko@utu.fi ja violla@utu.fi.